

trucción de lo masculino, ya que la *alteridad* de una experiencia femenina no deja de ser pensada a partir de una *mismidad* de lo masculino.

Quizás sea más pertinente hablar de menstruaciones en plural, que no son ni única marca de lo femenino ni de un potencial maternal que se le vincula, sino las expresiones de diversas experiencias subjetivas que, por una parte, exceden tanto la normatividad patriarcal como la binaria y que, por otra parte, pueden ser manifestadas en su multiplicidad por la literatura y las artes, como adecuadamente muestran los estudios reunidos en *Letras escarlata*. Esta multiplicidad destaca también en la rara y preciosa dimensión plurilingüe de este libro, cuyos ensayos van babelizando una creativa y subversiva lengua plural entre gallego, castellano, portugués, francés e inglés.

Thamy Ayouch

(Université de Lille / Universidade de São Paulo)

Raimondo Lullo. *Libro di Santa Maria*. «Lecture cristiane del secondo millennio» 58. Introducció, traducció i notes de Simone Sari. Epíleg de Jordi Gayà. Milà: ed. Paoline, 2017. 387 pp. ISBN: 978-88-315-4672-0

És un plaer quan una tasca és plaent per tots costats. I ho és quan es tracta de ressenyar una traducció feta per algú que és bilingüe en totes dues llengües, i més encara si és un expert no sols en l'autor que tradueix sinó també en l'especialitat de què tracta l'obra traduïda. I aquest és el nostre cas.

El professor Simone Sari és Doctor per la Università di Siena, no sols en Llull, ans en mariologia lul·liana: *Maria tra scienza e amància. La mariologia per i laici* (2009). Encara, ha treballat la traducció: es autor de la *Vita di Cristo* d'Isabel de Villena, publicat en la mateixa col·lecció. Fet que a més ens el situa de nou dins la literatura catalana medieval.

I el fet de traduir ho puc certificar bé, ja que va col·laborar amb traduccions en dos llibres que vaig coordinar: *Los mundos de Ramón Llull en las lenguas de hoy* (Madrid: UNED, 2012), el qual se cita a la bibliografia, vist que la seva contribució és una antologia de la *Poesia mariana*, que tradueix a l'italià, incloent poemes del *Blaquerna*, *Hores de nostra Dona*, *Plant de la Verge*, *Arbre exemplifical (Libre XV de l'Arbre de Ciència)*, *Medicina de peccat*, entre els principals (pp. 285-337). I tot i que no és de mariologia, també va participar en *Ramón Llull. Cuatro obras* (Madrid: UNED, 2013), i d'una de les quatre obres, el *Cant de Ramon*, li correspon també la traducció al castellà (pp. 91-94; ací la dóna en italià, pp.12-23). Per tant, no sols pel llibre ressenyat, podem dir que el nostre traductor sap traduir i que, traduint Llull, sap el que es fa.

La introducció del present llibre consta dels següents capítols: *Raimondo Lullo: una vita straordinaria* (11-23), *Raimondo Lullo: una vita al servizio*

dell'Arte (24-33), *La mariologia per i laici* (34-100); el quart, dedicat al *Libro de santa Maria*, ocupa les pàgines 101-119. Segueix una cronologia lul·liana i la bibliografia ben completa. Tanquen el volum tres índexs: escriturístic, onomàstic i analític. Abans d'aquests, encara, hi ha una breu *Postfazione* (375-376), del lul·lista Jordi Gayà, qui ressalta la importància del paper de «nostra Signora santa Maria», concretant que «Tutta la mariologia lulliana deriva da questo ruolo che corresponde a Maria nella storia della salvezza»: la seva funció arran de l'Encarnació com a instrument de la realització del pla diví i també al damunt de la història consegüent.

Completíssim, doncs, el llibre i de gran dignitat formal. Les felicitacions, doncs, a l'autor per la feina feta, i a l'editorial, per la tria d'aquesta obra i la qualitat de l'edició.

Farem a continuació alguns comentaris més concrets, per si serveixen. El primer referit a la dificultat / facilitat del *Llibre de santa Maria*, de la qual parla Llull des del principi, ja que diu que ho ha fet per a reines, verges i dones, a honor de nostra Senyora, i que ho fa de la manera més planera possible i amb les paraules més senzilles per tal que s'entengui bé. Ara bé, alhora confessa que parteix de l'art i de la doctrina de l'Art inventiva i amativa, fet que complica una mica aquella senzillesa. Precisament la gràcia literària de Llull en aquest tipus d'obres —diguem-ne, amb argument— és de combinar totes dues coses; val a dir, per harmonitzar la càrrega filosòfico-teològica amb un fil i dibuix narratiu, com fa també al *Llibre del gentil e dels tres savis* (op. 11), o pel fet de recórrer a exemples, com ens trobem per excel·lència al *Llibre de meravelles* (op. 41). I pel que fa a la part de possible complicació —l'engranatge lògic i ontològic—, el nostre traductor l'explica adequadament a la seva Introducció, com seguidament veurem.

Faig també alguna observació com a entusiasta dels pròlegs (i epílegs, si s'escau) de les obres narratives lul·lianes (bona mostra del seu valor literari en són tot just els de les dues obres suara esmentades, el del *Llibre del gentil* i el del *Fèlix*) —com he repetit sovint i des de fa molts anys—, perquè aquest és no sols un dels més llargs sinó dels més bells i importants.

En el capítol que pròpiament ens introdueix al *Llibre* se'ns resum bé la trobada de les tres dones/senyores, les tres figures al·legòriques femenines (en la línia del *Liber Natalis* (op. 169) o del *Liber de civitate mundi*, op. 250). Lausor, Oració i Entenció, cansades de predicar debades en les seves ciutats, i decebudes perquè hom no els fan cas, car la gent s'ocupa tan sols dels seus afers egoïstament, s'apleguen i comencen a xerrar amb l'objectiu de trobar una oració de validesa universal, una manera objectiva de resar («e pregar a nostra Dona segons la sua valor»). És una arrencada de gran imaginació i agilitat.

També ho és —i dóna lloc a dues escenes idíl·liques— l'encontre amb els dos ermitans —el simple, que no és un «uomo di lettere» i que prega per coses com ara una gallina perduda, i el que «és molt savi en totes ciències»—, qui exposa a l'avançada la sistemàtica de tot el llibre i anticipa la saviesa amb què guiarà i acompanyarà a les dones/dames per a desenvolupar el joc subtil de

preguntes i respostes sobre les 30 virtuts marianes —més cinc atributs finals afegits—, que constitueix la resta del *Llibre*.

Així mateix se'ns hi destaca el darrer exemple (*D'alba*), el més líric no ja del llibre —com es diu— sinó potser de tota l'obra lul·liana. I això explica que van ser els dos passatges que es van traduir al basc en *Los mundos de Ramón Llull en las lenguas de hoy*¹ —ja esmentat ací per la col·laboració mariana a càrrec de Simone Sari—; capítols que vaig encarregar a la professora de basc a la UNED, Arantza Fernández Iglesias (pp.155-170) i aportació que interessa esmentar —bé que sense poder valorar-la des del punt de vista lingüístic—, ja sols pel fet de ser traduïda a aquesta llengua una part del llibre de Llull.

Sobre l'exemple de cloenda, la bellesa del qual s'explica bé pel fet de respondre al gènere trobadoresc de l'alba, Simone Sari ens remet a la introducció de Blanca Garí a l'edició llatina (ROL XXVIII) quant als aspectes literaris i místics. Nota a més el nostre llibre (n.149) que Helmut Hatzfeld hi ha vist una anticipació del tema místic de «la noche oscura», tan peculiar de la mística espanyola, i en especial de san Juan de la Cruz. Amb la intenció de festejar-ho més encara reproduïm el final de la professora Fernández, qui considera *D'alba* —i cita l'especialista Josep Ysern—, com *exemplum* «parco en determinar la temporalidad o localización del relato como corresponde a su valor “universal” y “atemporal”, responde perfectamente al método didáctico que está en la génesis del género»; és a dir, a la formació de la manera més assequible possible per mitjà d'una història, una anècdota o un relat. La professora acaba així, de manera ben original, la seva interpretació de l'argument: «La fiera que había engañado a Eva y condenado a la humanidad es reposicionada en el culto a María y convertida en un instrumento al servicio de la misma. En el Génesis la serpiente vence pero aquí, aun consiguiéndolo, yerra en su propósito y se convierte en mediadora entre la órbita del pecado y la salvación. Llull vuelve a servirse de un elemento a su manera: la serpiente no es símbolo del mal, es quien trae la muerte, la cual es el alba de los justos» (p. 159).

Però abans de passar a altres aspectes de l'obra, encara dins del pròleg, cal fer al·lusió a una mena de pre-pròleg, on Llull ens explica la sistemàtica del llibre al punt 4, que ja destaca Sari. Punt que és una mostra ben viva de l'originalitat lul·liana, car explica que a la definició que es donarà de cada atribut marià, se seguiran tres preguntes, a la primera de les quals es donarà solució, mentre que a les altres dues, no, «per fare in modo che tutti, i nobili e i poveri, gli uomini e le donne, si uniscano e possano entrare nella conoscenza, lodando e onorando nostra Signora e chiedendole qual è la soluzione» (p. 102). Metodologia que no pot ser més actual, tenint en compte que és eminentment interactiva. I que fa que el *capolavoro* marià de Llull no sigui en rigor ni un devocionari ni un tractat teològic, com bé s'hi diu.

¹ Subratllant la tasca investigadora que comporta la tasca de traduir, en el Grup d'Investigació «Fèlix» —la gran part del qual hi va col·laborar—, ens dedicarem —entre 2007 i 2012— a traduccions de Llull com el mitjà més accessible d'investigació sent els membres esparsos, treballant a distància i sense dotació econòmica.

Quant a l'obra, comentarem també algun detall més d'interès lingüístic —tot i que des de la plataforma italiana no importi tant com des de la península del costat—, i es tracta de fer referència a la versió al castellà, editada el 1755 i impresa a Mallorca «en la Oficina de Ignacio Frau, Impresor del rey nuestro Señor»; en diem versió i no traducció perquè hi ha petits afegits i divergències, explicatives o d'omissió. Està escrita en un castellà vuitcentista, que no sols s'entén bé sinó que el distanciament temporal el fa atractiu; obra que tot just es mereix més estudi, ja que normalment tothom se n'oblida.

Com a cosa curiosa i molt d'època podem comentar que precedeix a l'edició, junt amb la censura i l'aprovació, un barrejat «Índice de las cosas más notables de este libro», com bé mostren mostren les dues primeres coses i les dues darreres —respectivament de l'A i la V—, en les quals se'ns remet al lloc del llibre on es tracten dits conceptes:

«Abogados, Jueces y Procuradores ...

Afición a lo transitorio inhabilita para entender y atender a alabar a nuestra Reyna... (p.1)

Virtudes mas acompañan al inocente, estando infamado, que cuando está en buena opinion...»

«Virtud bastante tubieron los Romanos para sujetar todas las gentes a su dominio todo el tiempo que amaron el bien comun. Comenzò à amar cada uno su bien particular, y perdió Roma su virtud y señorio...» (p. 16)

Però sobretot ens interessava esmentar aquesta traducció perquè n'és l'única a la llengua castellana, cosa de plànyer tractant-se d'obra tan important de Lull.

Un darrer i molt petit detall quant al *Liber de sancta Maria* és que potser convindria que tots ens anéssim acostumant a afegir la localització en el catàleg ja canònic de Fernando Domínguez Reboiras (aquesta és l'op. 49), per tractar-se d'una dada que aniria bé a efectes d'homologació de les diferents referències dels que treballem en temes lul·lístics.

Quant a la llengua de la nostra traducció, tot i no ser de Filologia Italiana, puc apreciar la dolcesa i musicalitat que correspon, no ja a les que la llengua italiana té de natural, sinó a les que són fruit d'una bona adaptació lingüística.

A l'últim, cal dir que és una traducció i edició ben treballada i encara, per les notes, molt útil i laboriosa. D'aquestes, distingim les lingüístiques (metzina, dona...), de les lul·lianes (recreació, magnificar, dignitats, les dues intencions...), de les de la seva especialitat (mariologia islàmica).

Tot plegat i a tall de resum, es mereix de reproduir el darrer paràgraf del capítol dedicat a introduir el mateix *Llibre*: «Il Libro di santa Maria esprime così tutto l'amore mistico di Lullo per Maria. Quello che avrebbe potuto essere un semplice elenco di meccanismi Artistici, diventa invece una raccolta di *exempla* original, che respira in una struttura allegorica perfettamente costruita e capace di elevare in un percorso narrativo l'elogio teologico alla Madre di

Cristo. È uno degli esempi del modo in cui Lullo riesce a rendere attraente l'Arte e a dare un insegnamento morale e teologico al laicato, che così, attratto dalla forma letteraria del testo, può imparare come lodare e pregare, seguendo la giusta intenzione, Maria» (p. 119).

Júlia Butinyà

Correspondiente de la Real Academia
de Buenas Letras de Barcelona

